

УДК 94 (477) (092)

DOI: 10.24919/2312-2595.12/54.283750

Михайло САБІНСЬКИЙ

аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (mikhailo.sabinskyi@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6059-4646>

Бібліографічний опис статті: Сабінський, М. (2023). Михайло Грушевський як організатор науки в рецепції закордонних істориків 1968–1989 років. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 12/54, 268–284. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.12/54.283750>.

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК ОРГАНІЗАТОР НАУКИ В РЕЦЕПЦІЇ ЗАКОРДОННИХ ІСТОРИКІВ 1968–1989 рр.

Анотація. *Метою дослідження є з'ясування особливостей рецепції науково-організаційної праці М. Грушевського представниками української закордонної історіографії 1968–1989 рр. Методологія дослідження передбачає використання принципів історизму й об'єктивності, а також загальнонаукових і спеціально-історичних методів історіографічного дослідження. Наукова новизна статті полягає у спробі всебічної реконструкції історіографічних дискусій довкола науково-організаційної праці М. Грушевського в середовищі українських закордонних істориків протягом 1968–1989 рр. Висновки.* *Опрацювання проблематики науково-організаційної грушевськіани в діаспорній гуманітаристиці протягом другої половини 1960–1980-х рр. показало виразну спеціалізацію історіографічного дискурсу. Вона проявлялася у помітному зростанні кількості наукових студій, у яких уперше в*

© Михайло Сабінський, 2023

україністиці здійснювалася спроба всебічного вивчення обраного сюжету спадщини Грушевського-організатора науки на підставі наявного кола джерел та із застосуванням модерного методологічного інструментарію. У підсумку було створено низку новаторських студій, багато з яких і до сьогодні не тільки не втратили наукової цінності, але й не заступлені новішими опрацюваннями. З іншого боку, об'єктивна обмеженість документальної бази мала наслідком фрагментарність грушевськознавчого дискурсу. Наприклад, у досліджуваній період не з'явилося жодного дослідження про працю М. Грушевського на форумі Українського наукового товариства. Ця обставина також унеможливлювала спроби узагальнювального погляду на науково-організаційну спадщину Великого Українця. Попри те, саме історіографічна література 1968–1989 рр. уможливила стрімкий поступ материкового грушевськознавства після проголошення української незалежності.

Ключові слова: М. Грушевський, Л. Винар, науково-організаційна діяльність, українська закордонна історіографія, реценція.

Mykhailo SABINSKYI

Postgraduate Student, Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (mikhailo.sabinskyi@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6059-4646>

To cite this article: Sabinskyi, M. (2023). Mykhailo Hrushevskiyi yak orhanizator nauky v retseptsii zakordonnykh istorykiv 1968–1989 roktiv [Mykhailo Hrushevsky as an organizer of science in the reception of foreign historians in 1968–1989]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 12/54, 268–284.* doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.12/54.283750> [in Ukrainian].

MYKHAILO HRUSHEVSKY AS AN ORGANIZER OF SCIENCE IN THE RECEPTION OF FOREIGN HISTORIANS IN 1968–1989

Summary. *The purpose of the study is to clarify the peculiarities of the reception of the scientific and organizational work of M. Hrushevsky by representatives of Ukrainian foreign historiography in 1968–1989. The research methodology involves the use of the principles of historicism and objectivity, as well as general scientific and special-historical methods of historiographical research. The scientific novelty of the article consists in an attempt to comprehensively reconstruct the historiographical discussions surrounding the scientific and organizational work of M. Hrushevsky among Ukrainian foreign historians during 1968–1989.*

Conclusions. *The study of the problems of scientific and organizational Hrushevsky studies in diasporic humanitarianism during the second half of the 1960s–1980s showed a clear specialization of the historiographical discourse. It manifested itself in a noticeable increase in the number of scientific studies, in which, for the first time in Ukrainian studies, an attempt was made to comprehensively study the chosen aspect Hrushevsky's legacy, the organizer of science, based on the available range of sources and with the use of modern methodological tools. As a result, a number of innovative studies were created, many of which not only have not lost their scientific value to this day, but have not been replaced by newer studies. On the other hand, the objective limitation of the documentary base resulted in the fragmentation of the discourse on Hrushevsky studies. For example, during the studied period, not a single study about M. Hrushevsky's work appeared at the forum of the Ukrainian Scientific Society. This circumstance also made it impossible to attempt a generalizing view of the scientific and organizational heritage of the Great Ukrainian. Despite this, it was the historiographical literature of 1968–1989 that enabled the rapid progress of mainland Hrushevsky studies after the declaration of Ukrainian independence.*

Key words: *M. Hrushevsky, L. Vynar, scientific and organizational activity, Ukrainian foreign historiography, reception.*

Постановка проблеми. Голосне відзначення столітнього ювілею Михайла Грушевського українською закордонною спільнотою в 1966 р. помітно інтенсифікувало увагу до його різнопланової спадщини. Як наслідок, з'явилися різножанрові публікації, що особливо чисельними були в роки вшанування чергових ювілеїв (1976 та 1986 р.) чи меморіальних (1984) дат визначного вченого. Здебільшого ці історіографічні тексти були науково-популярного змісту та виконували важливу місію популяризації в широких масах багатоаспектності національного служіння М. Грушевського. Завдяки цьому поступово нівелювалися сформовані в добу Української революції численні міфи й упередження. Поряд із такою науково-популярною грушевськіаню з'являлися і розвідки суто дослідницького характеру, сфокусовані на всебічне осмислення того чи того аспекту інтелектуальної спадщини автора «Історії України-Руси». В їх основі лежала джерельна база, що постійно поповнювалася, та новітній методологічний інструментарій. Власне ця дослідницька за характером грушевськіана, зосереджена на з'ясуванні особливостей науково-організаційної праці визначного історика, й перебуватиме у фокусі уваги нашого дослідження.

Метою статті є з'ясування особливостей рецепції науково-організаційної праці М. Грушевського представниками української закордонної історіографії 1968–1989 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні українське закордонне грушевськознавство має показну літературу. Певною мірою її автори осмислювали і внесок діаспорних історіографів 1968–1989 рр. у вивчення особливостей феномену М. Грушевського як організатора української науки. Так, стисло цієї проблеми у своїй монографії про Українське історичне товариство торкнулася Алла Атаманенко (Атаманенко, 2010, с. 503–527). Зі свого боку, діаспорний дискурс теоретичної грушевськіани у низці праць про методологічні погляди автора «Історії України-Руси» опрацював Віталій Тельвак (Тельвак, 2000; Тельвак, 2010; Тельвак & Сабінський, 2022). Особливості осмислення діаспорними інтелектуалами схоларних практик М. Грушевського дослідили В. Тельвак і В. Педич (Тельвак & Педич, 2016). Однак у працях цих та інших авторів цілісно не відтворено науково-організаційну грушевськіану 1968–1989 рр. Цим і зумовлена актуальність теми нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Дослідження науково-організаційної праці автора «Історії України-Руси» було найбільш компліментарною складовою діаспорного грушевськознавчого

дискурсу. Інтелектуали, які представляли різні партійні табори, одноставно наголошували на найбільш крупному серед українців організаційному таланті М. Грушевського, адже більшість наукових інституцій його часу були створені чи очолювані визначним істориком. З львівської доби його науково-організаційної праці найбільш масштабно було опрацьовано багатоаспектну проблематику співпраці вченого з НТШ. За розв'язання цієї актуальної для української науки проблеми взявся засновник наукового грушевськознавства Л. Винар. Його ґрунтовне дослідження спершу з'явилося в кількох числах «Українського історика», а згодом, після доопрацювання, вийшло у книжковому форматі (Винар, 1970). Обрана автором архітектоніка праці передбачала послідовне висвітлення діяльності М. Грушевського на форумі НТШ протягом трьох хронологічних окресів. При цьому, що цікаво, дослідник відмовився від таких традиційних для монографій частин, як вступ і висновки, що було свідченням до певної міри механічного об'єднання журнальних статей у книжкове видання.

У першій частині голова УІТ дослідив співпрацю М. Грушевського з Товариством до того моменту, як він у 1897 р. очолив НТШ. Автор першочергово реконструює історіографічний контекст проблеми, стисло зупинившись над початками цієї першої вповні національної наукової інституції. Далі Л. Винар з'ясує налагодження М. Грушевським співпраці з «Записками НТШ». Зовсім іншої якості, слушно відзначає дослідник, діяльність київського вихованця на форумі НТШ набула після його переїзду до Львова в 1894 р. Від того моменту молодий професор одразу очолив Історично-філософську секцію Товариства, а невдовзі став редактором «Записок НТШ», що в короткому часі перетворилися на найбільш авторитетне українознавче видання, засвідчивши небуденність науково-організаційних здібностей М. Грушевського. Л. Винар слушно вказав, що свої зусилля у цей час історик зосередив на реалізації проекту поступової академізації Товариства. Цьому мали сприяти реформа його статуту, розбудова секцій і комісій, збільшення номенклатури наукових видань та підняття їхнього професійного рівня.

Уповні очікувано, що найбільшим за обсягом є другий розділ книги, відведений дослідженню діяльності М. Грушевського як очільника НТШ. На широкому колі доступних тоді джерел Л. Винар доволі докладно, на тлі непростой суспільно-політичної ситуації в тогочасній Східній Галичині, розкриває обставини обрання українського професора на голову Товариства.

Промовисто показавши винятковість організаційного хисту голови Товариства, історіограф слушно відзначає, що праця М. Грушевського в НТШ у те неповне двадцятиліття є правдивою епохою в розвитку українського наукового життя. У цьому розділі доволі докладно й аргументовано, на багатьох прикладах, відтворено подиву гідну інтенсивність науково-організаційної, редакційно-видавничої й адміністративної роботи львівського професора в Товаристві. Л. Винар переконливо доводить, що саме під кермою М. Грушевського НТШ поступово перетворилося на найбільш авторитетну національну наукову інституцію, яка набула всіх необхідних рис Академії наук, але внаслідок антиукраїнської політики польських очільників краю так і не формалізувала свій статус. Наприкінці розділу Л. Винар звернувся до малознаної тоді проблеми конфлікту в НТШ в 1913 р., який мав наслідком резигнацію М. Грушевського з головування в Товаристві та спричинив серйозні кризові явища в самій інституції.

Останню частину книги Л. Винар відвів з'ясуванню особливостей співпраці М. Грушевського з Товариством протягом 1914–1934 рр. У цьому значному хронологічному окресі дослідник виправдано виокремив декілька підперіодів, позначених різним ступенем інтенсивності та насиченості взаємин видатного інтелектуала з НТШ. Так, якщо протягом 1914–1923 рр. такі контакти з огляду на низку об'єктивних причин були здебільшого спорадичними, то після повернення М. Грушевського в 1924 р. в Україну вони стали дедалі активнішими, чому значною мірою сприяли товариські взаємини вченого з тогочасним головою НТШ Кирилом Студинським. Підсумовуючи тогочасну співпрацю М. Грушевського з Товариством, автор підкреслив, що її головною метою була соборність розділених кордонами українських земель шляхом консолідації інтелектуальних сил національної інтелігенції з обох боків Збруча.

Надзвичайно цінними виявилися «Додатки» до книги, незвично винесені Л. Винаром в окремий четвертий розділ. У них автор зібрав важкодоступні для діаспорного читача джерела, які уможливлювали більш нюансований погляд на актуалізовані у книзі проблеми. Серед них назвемо низку текстів самого М. Грушевського – «Записка для загального збору 1898 р.», «З нагоди 150-ої книги «Записок»» та «Галицько-українські взаємини». Також згадаємо маловідомий тоді лист М. Грушевського до Є. Чикаленка з 1913 р., в якому викладалося його бачення конфліктів у Товаристві. Зрештою, Л. Винар

передрукував ювілейні адреси НТШ, надіслані своєму колишньому голові в 1926 р.

Проаналізоване дослідження Л. Винара викликало чимале зацікавлення та схвальне обговорення у фахових колах, свідченням чого була низка україно- й англомовних рецензій у тогочасній періодиці. Для прикладу згадаємо оглядовий відгук авторитетного грушевськознавця О. Домбровського, опублікований на сторінках часопису «Свобода». Рецензент слушно відзначив багатоаспектність проблеми «Грушевський і НТШ», як і чималі ризики джерельно-методологічного характеру, що стоять перед її дослідником. Л. Винар, наголошує критик, вповні впорався з численними викликами і дав українській громаді об'єктивну, глибоку за висловленими спостереженнями та майстерно написану працю (Домбровський, 1971, с. 4). З такими оцінками цілком погодився молодший сучасник М. Грушевського М. Андрусак, назвавши книгу Л. Винара «бездоганною» (Андрусак, 1971, с. 121–122). Відзначимо, що й до сьогодні видана більш ніж півстоліття тому книга засновника УІТ є найбільш авторитетним і досі єдиним монографічним опрацюванням проблеми різнопланової діяльності М. Грушевського на форумі НТШ, що відзначили оглядачі праці при її перевиданні в 2006 р. (Тельвак, 2006–2007а).

Досліджену Л. Винарем проблему «Грушевський і НТШ» помітно актуалізувало широке відзначення закордонною українською громадою століття та століття цієї нашої найбільш давньої наукової інституції в 1973 і 1983 р. Зрозуміло, що у багатьох публікаціях, котрими вшановувалися ті події, неможливо було обійти постать творця «золотої доби» в історії Шевченкового товариства. Тож про визначну роль М. Грушевського у розбудові НТШ більшою чи меншою мірою згадували автори практично всіх ювілейних нарисів (Дражевська, 1974). При цьому неодмінно наголошувалося, що «період Грушевського був справді золотою добою в історії НТШ» (Ленчик, 1984а, с. 2). Василь Верига, приміром, акцентував: «Сприятливі політичні обставини дозволили Грушевському виявити свій непересічний талант науковця й організатора, які у свою чергу викликали корисну реакцію для розбудови НТШ та для поширення національної свідомості серед ширших кругів українського народу» (Верига, 1977, с. 32). Поряд із такими загальноприйнятими оцінками, траплялися і цілком новаторські спостереження, що поглиблювали розуміння науково-організаційної праці М. Грушевського в НТШ. Наприклад, Л. Винар, з об'єктивних причин володіючи доволі обмеженою джерельною базою, слушно

припустив, що очолюване львівським професором Товариство було однією з інституційних підвалів львівської школи українознавців (Винар, 1974, с. 2–3).

Один із найменш знаних сюжетів проблеми «Грушевський і НТШ» отримав спеціальне опрацювання. Йдеться про руйнівний у своїх наслідках конфлікт у Товаристві, що призвів до залишення М. Грушевським посади голови інституції та завдав чималу репутаційну шкоду українському науковому руху. В спеціальній розвідці спробу з'ясувати цю складну проблему здійснив Л. Винар (Винар, 1984). Залучаючи незнані перед тим документи, автор на їхній підставі вперше дослідив генезу і зміст деяких полемічних публікацій противників і прихильників М. Грушевського, які появились у зв'язку із його головуванням в НТШ, а також з намаганням провідних членів галицької Національно-демократичної партії усунути історика з посади в Товаристві (Тельбак, 2006–2007). Для більшої доказовості своїх висновків про бруталність і шкідливість для поступу НТШ дій опонентів голови цієї інституції, Л. Винар надрукував уривки з двох полемічних памфлетів, а також лист М. Грушевського до Є. Чикаленка з 23 серпня 1913 р., в якому чітко з'ясовано його ставлення як до подій 29 червня, так і до внутрішніх справ НТШ. Також уперше було передруковано винятково рідкісне видання київських членів НТШ «В справі зміни статуту Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові» (Київ, 1913), яке віддзеркалює погляди наддніпрянських членів Товариства в справі зміни статуту на їхню некористь, а також з'ясовує ставлення киян до резигнації М. Грушевського з головування в НТШ. «Ці матеріали, – наголосив Л. Винар, – є винятково важливі для вивчення правдивої історії НТШ в тому часі діяльності М. Грушевського в Галичині, а також для зрозуміння моральної атмосфери у Львові напередодні і під час річних зборів цього заслуженого товариства».

Ще один важливий сюжет науково-організаційної праці М. Грушевського у львівський період знайшов зацікавлене обговорення у досліджуване двадцятиліття. Йдеться про феномен львівської школи українознавців, що мала визначальну вагу для професіоналізації вітчизняної історичної науки. При цьому якщо вихідці з наддніпрянських теренів лише констатували «велику заслугу М. Грушевського у створенні у Львові історичної «школи»», та західноукраїнські історики-емігранти намагалися більш нюансовано підійти до з'ясування цієї проблеми. Так, окрему увагу феномену львівської школи присвятив один зі студентів М. Грушевського молодшого покоління М. Чубатий.

Саме йому належить перша вдала спроба визначення персонального складу школи, як і поширене згодом твердження про концептуальні розбіжності вчителя та більшості його учнів. Стосовно останньої проблеми М. Чубатий відзначав: «Учні Михайла Грушевського переняли від свого вчителя солідну методику історичного дослідження, всі без винятку прийняли його історичну схему про поділ східної Слов'янщини на три частини, однак не прийняли тези майстра, що народ є головним рушієм в історії України. Вони [...] прийняли засаду, що створена держава є доперва завершенням повного життя народу як нації» (Чубатий, 1971, с. 18).

Феномену львівської школи торкнувся й ідейний опонент М. Грушевського О. Пріцак. Він висловив оригінальну історіографічну ідею, що автор «Історії України-Руси» був не творцем власної школи, а продовжувачем єдиної в кількох поколіннях схоларної київської документальної традиції Максимовича-Антоновича. Пояснюючи свою історіографічну логіку, визначний сходознавець зазначав: «Він [М. Грушевський], на базі «цеглинок» Максимовича-Антоновича і членів школи, створив першу модерну наукову схему українського історичного процесу і виявив подиву гідний талант, невичерпну енергію, і підпорядкував всі праці – свої власні і своїх учнів – власне одному центральному завданню школи: заповнити змістом створену схему. [...] Але при тім усім, М. Грушевський не міг бути творцем документальної школи, бо вона була в процесі творення ще до його народження» (Пріцак, 1973, с. 101-102). Розвиваючи таку логіку, О. Пріцак і очолюваний ним українознавчий осередок у Гарварді вважав за продовження згаданої схоларної традиції. «Отже, – підсумовував дослідник, – гарвардська школа і школа Грушевського це не протирічні величини – це одне!» (Пріцак, 1973, с. 106). Відзначимо, що наведені твердження піддав всебічній аргументованій критиці О. Домбровський (Домбровський, 1974). Від себе також додамо, що О. Пріцак, вочевидь, неслухно ототожнює поняття «школа» і «напрямок» в історіографії (Тельбак, 2010; Тельбак & Педич, 2016). Поряд зі згаданими моментами, історіограф стисло звернувся до проблеми персонального виміру школи М. Грушевського, вказавши, що його учнів треба поділяти за територіальним і віковим критеріями на старшу львівську (С. Томашівський, М. Кордуба, Б. Барвінський, В. Гарасимчук, І. Джиджора й І. Крип'якевич) та молодшу київську (М. Ткаченко, В. Юркевич, С. Глушко, М. Карачківський, К. Грушевська і С. Шамрай) генерації.

У досліджуваний період завдяки актуалізації нового джерельного матеріалу поглибленого осмислення набула проблема взаємин М. Грушевського зі своїми галицькими учнями. Насамперед згадаємо про публікацію М. Антоновичем оригіналів та перекладу зізнань С. Томашівського перед військовим польовим судом міста Львів, які показали глибину і неприглядність непорозумінь творця львівської школи зі своїм визначним вихованцем. На підставі опублікованих матеріалів з віденських архівів дослідник дійшов висновку: «Зізнання д-ра С. Томашівського є сумним документом часу і мимовільним підтвердженням правильності положень М. Грушевського, які він висловив у книжці «Наша політика» (Львів 1911). Декілька разів С. Томашівський називає М. Грушевського «обвинуваченим», однак всупереч законам етики і моралі, обвинувачує його у різних «злочинах». Враховуючи той факт, що С. Томашівський завдячував М. Грушевському дуже багато ще з студентських часів і що він спершу був палким прихильником його, то ці обвинувачення набирають ще темнішої фарби» (Антонович, 1972, с. 93).

Такі некорисні для С. Томашівського оцінки спонукали реплікувати Юрія Герича. Вчений навів власну інтерпретацію опублікованих документів, заперечивши оцінки колеги: «Він [С. Томашівський] міг в тому чи іншому питанні не мати рації, міг помилятися в оцінці Грушевського як особи, міг улягати хвилимовим настроям [...], але щоб він, місто-голова центральної української установи, український патріот робив «доноси» на того, кого пару років тому величав своїм учителем і провідником, то це цілковитий нонсенс, це інвектив, який нещасним збігом потрапив у «спомини», а звідтіля набув історичної сили» (Герич, 1972, с. 71). До цієї дискусії з власним аргументованим баченням долучився головний редактор «Українського історика», підтримавши спостереження М. Антоновича (Винар, 1972).

Проблему ставлення вихованців М. Грушевського до свого вчителя спробував підсумувати Василь Ленцик. Він слушно відзначив, що на особистостях представників львівської школи «відбилась печать великої індивідуальності Грушевського» (Ленцик, 1984, с. 123). Узагальнивши опубліковані свідчення вихованців автора «Історії України-Руси» про свого вчителя історіограф віднотував незмінну повагу початкуючих істориків до свого маестро. Дослідник відзначив: «Багато із студентів Михайла Грушевського стали відомими науковцями української історіографії, однак всі вони не забувають, що вони вийшли зі знаменитої школи Грушевського і з великим пієтизмом згадують

свого вчителя у своїх оцінках» (Ленцик, 1984, с. 123). Відзначимо, що переконливим свідченням висновків В. Ленцика стали публікації в «Українському історичному» спогадів М. Чубатого про студентські часи і перекладу польськомовної меморіальної грушевськознавчої студії М. Кордуби.

Загалом, узагальнюючи діаспорний дискурс схоларних практик М. Грушевського, цілком приєднуємося до оцінки сучасних дослідників львівської історичної школи: «Підсумовуючи огляд діаспорного періоду, можемо зробити висновок, що в грушевськознавстві 1940-х – 1980-х років проблема артикуляції в історіографії феномену львівської школи М. Грушевського була вперше поставлена як самостійна, хоча й не здобула докладного осмислення на монографічному рівні. Дослідження різних аспектів становлення та функціонування наукової школи М. Грушевського в Галичині набули системності та організованості із появою нової українознавчої дисципліни – грушевськознавства, а також із заснуванням у США Українського історичного товариства та його друкованого органу – журналу «Український історик» (Тельвак & Педич, 2015, с. 94).

Поряд із галицькою добою, на серйозному дослідницькому рівні було опрацьовано й низку сюжетів науково-організаційної діяльності М. Грушевського в останній радянський період його життя. При цьому чималим новаторством було позначено дослідження Аркадієм Жуковським одного з найбільш успішних академічних проєктів вченого – журналу «Україна». Актуалізуючи підняту проблему, історіограф слушно відзначив, що з «Україною» пов'язаний фінальний період творчості історика; тут з'явилися останні його розвідки, статті з різних ділянок українознавства. Це також остання його редакторська праця, як і праця організатора української науки.

Для А. Жуковського найважливішим завданням стало питання визначення місця часопису у тогочасній українській гуманітаристиці. З огляду на це вчений детально зосередився на редакційній політиці журналу, його авторському колективі, представленій історіографічній проблематиці тощо. Також історіограф всебічно з'ясував питання, пов'язані з репресіями проти «України», названої комуністичною владою «націоналістичним буржуазним органом». На підставі широкого кола свідчень А. Жуковський переконливо довів, що із усіх видань Академії «Україна» стала найнебезпечнішим противником як через особу редактора, так і значною мірою через зміст, який розкривав імперіалістичну і антиукраїнську політику царської та

комуністичної Росії. Тому в 1929 р. партійним ідеологам було доручено розправитися з М. Грушевським і його «Україною». Як висновок, А. Жуковський підкреслив, що «під кутом суверенності і повної незалежності української культури від Росії та орієнтації на Європу, цей журнал перегукувався з загальним національним процесом двадцятих років. До певної міри він був не тільки науковим журналом українознавства, а й виконував загальнонаціональну і навіть політичну роль» (Жуковський, 1986, с. 19).

Насамкінець відзначимо, що кращому розумінню українською громадськістю особливостей науково-організаційної праці М. Грушевського чимало прислужилася інтенсивна археографічна діяльність закордонних істориків, здебільшого членів УІТ. Саме на сторінках офіціозу Товариства чи в додатках до грушевськознавчих видань було опубліковано низку важливих концептуальних статей визначного вченого, присвячених різноманітним аспектам розвитку української науки. Для прикладу згадаємо такі знакові праці, як «Три академії», «Розвиток українських досліджень у ХІХ столітті і вияви в них основних питань українознавства», доповідь на перших зборах Українського Наукового Товариства 29 квітня 1907 р. та багато ін. Важливою ознакою цієї археографічної праці були солідні супровідні публікації, в яких змальовувався контекст появи текстів М. Грушевського, пояснювалася новаційність його спостережень, з'ясовувалася особливість історіографічної рецепції та ін.

Висновки. Підсумовуючи опрацювання проблематики науково-організаційної грушевськіани в діаспорній гуманітаристиці протягом другої половини 1960–1980-х рр., відзначимо виразну спеціалізацію історіографічного дискурсу. Вона проявлялася у помітному зростанні кількості наукових студій, в яких уперше в україністиці здійснювалася спроба всебічного вивчення обраного сюжету спадщини Грушевського-організатора науки на підставі наявного кола джерел та із застосуванням модерного методологічного інструментарію. У підсумку було створено низку новаторських студій, багато з яких і до сьогодні не тільки не втратили наукової цінності, але й не заступлені новішими опрацюваннями. З іншого боку, об'єктивна обмеженість документальної бази мала наслідком фрагментарність грушевськознавчого дискурсу. Наприклад, у досліджуваний період не з'явилося жодного дослідження про працю М. Грушевського на форумі Українського наукового товариства. Ця обставина також унеможлилювала спроби узагальнювального погляду на науково-

організаційну спадщину Великого Українця. Попри це, саме історіографічна література 1968–1989 рр. уможливила стрімкий поступ материкового грушевськознавства після проголошення української незалежності.

Перспективним напрямком подальшого дослідження проблеми може бути створення синтетичної студії про рецепцію науково-організаційної діяльності М. Грушевського в українській закордонній історіографії 1940–1980-х рр.

Джерела та література

- Андрусяк, Ник.** (1971). Рец. на: Любомир Винар, Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка 1892–1930. *Український історик*, 1–2, 121–122.
- Антонович, М.** (1972). Зізнання Степана Томашівського: коментарі і переклад. *Український історик*, 1–2, 91–99.
- Атаманенко, А.** (2010). *Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність*. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія».
- Верига, В.** (1977). Наукове Товариство ім. Шевченка в добі Грушевського (з нагоди 40-річчя смерті Михайла Грушевського). *Ювілейний збірник наукових праць з нагоди 125-ліття НТШ і 50-ліття НТШ у Канаді*. Торонто: Наукове Товариство ім. Шевченка в Канаді, 15–32.
- Винар, Л.** (1970). *Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка, 1892–1930*. Мюнхен: Дніпрова хвиля.
- Винар, Л.** (1972). Замітки до статті Ю.Герича «До біографії М. Грушевського». *Український історик*, 1–2, 85–90.
- Винар, Л.** (1974). Історична школа Михайла Грушевського і НТШ. *Свобода*, 7, 2–3.
- Винар, Л.** (1984). Михайло Грушевський і загальні збори НТШ у 1913 році. *Український історик*, 1–4, 64–81.
- Герич, Ю.** (1972). До біографії М. Грушевського (Дещо про конфлікт в НТШ і про «донос», якого не було). *Український історик*, 1–2, 66–84.
- Домбровський, О.** (1971). Важливий вклад до дослідів над історією української науки. *Свобода*, 90, 4.
- Домбровський, О.** (1974). До питання української історичної школи в діаспорі. *Український історик*, 4, 74–84.
- Дражевська, Л.** (1974). УВАН у ЗСА у 100-річчя НТШ. *Свобода*, 1, 2.
- Жуковський, А.** (1986). Михайло Грушевський і журнал «Україна». *Український історик*, 1–2, 5–20.

- Ленцик, В. (1984). Михайло Грушевський в оцінці своїх студентів. *Український історик*, 1–4, 123–131.
- Ленцик, В. (1984а). НТШ – некоронована Академія наук українського народу. *Свобода*, 108, 2, 6.
- Пріцак, О. (1973). *Чому катедри українознавства в Гарварді?* Кембридж, Масс.: Фонд Катедр Українознавства.
- Тельвак, В., & Педич, В. (2015). Львівська історична школа Михайла Грушевського: діаспорний дискурс. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*, 23, 94–102.
- Тельвак, В., & Педич, В. (2016). *Львівська історична школа Михайла Грушевського*. Львів: Світ.
- Тельвак, В., & Сабінський, М. (2022). «Бої за Грушевського»: доба Української революції в дискусіях діаспорних інтелектуалів повоєнного двадцятиліття. *Етніак*, 1 (37), 100–109.
- Тельвак, В. (2000). Вивчення історико-теоретичної спадщини Михайла Грушевського в історіографії української діаспори (1939–1990 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 35–36, 354–366.
- Тельвак, В. (2002). *Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX–початок XX століття)*. Дрогобич: «Вимір».
- Тельвак, В. (2006–2007). Проблема «Франко-Грушевський» в українській історіографії. *Український історик*, 4 / 1–2, 183–199.
- Тельвак, В. (2006–2007а). Рец. на: Любомир Винар. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка: 1892–1934. *Український історик*, 4 / 1–2, 372–376.
- Тельвак, В. (2008). *Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття)*. Київ – Дрогобич.
- Тельвак, В. (2010). Грушевськознавство: методологічні проблеми поступу. *Краєзнавство*, 3, 29–35.
- Чубатий, М. (1971). *Українська історична наука (її розвиток та досягнення)*. Філадельфія: «Америка».

References

- Andrusiak, Nyk. (1971). Rets. na: Liubomyr Vynar, Mykhailo Hrushevskiy i Naukove Tovarystvo im. Tarasa Shevchenka 1892–1930 [Lyubomyr Vynar, Mykhailo Hrushevskiy and Scientific Society named after Taras Shevchenko 1892–1930]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian Historian*, 1–2, 121–122 [in Ukrainian].

- Antonovych, M.** (1972). Ziznannia Stepana Tomashivskoho: komentari i preklad [Stepan Tomashivsky's confession: Comments and Translation]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian Historian*, 1–2, 91–99 [in Ukrainian].
- Atamanenko, A.** (2010). *Ukrainske istorychne tovarystvo: idei, postati, diialnist [Ukrainian Historical Association: ideas, individuals, activities (1965–1991)]*. Ostroh: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» [in Ukrainian].
- Veryha, V.** (1977). Naukove Tovarystvo im. Shevchenka v dobi Hrushevskoho (Z nahody 40-richchia smerty Mykhaila Hrushevskoho) [Scientific Society. Shevchenko in Hrushevsky's day (on the occasion of the 40th anniversary of Mikhail Hrushevsky's death)]. *Yuvileinyi zbirnyk naukovykh prats z nahody 125-littia NTSh i 50-littia NTSh u Kanadi – Jubilee collection of scientific papers on the occasion of the 125th anniversary of NTSh and 50th anniversary of NTSh in Canada*. Toronto: Naukove Tovarystvo im. Shevchenka v Kanadi, 15–32 [in Ukrainian].
- Vynar, L.** (1970). *Mykhailo Hrushevskiy i Naukove tovarystvo im. Shevchenka, 1892–1930 [Mykhailo Hrushevsky and Scientific Society. Shevchenko, 1892–1930]*. Miunkhen : Dniprova khvyliia [in Ukrainian].
- Vynar, L.** (1972). Zamitky do statti Yu. Herycha «Do biohrafii M. Hrushevskoho» [Notes to Yu. Gerych's article «To the biography of M. Hrushevskiy»]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian Historian*, 1–2, 85–90 [in Ukrainian].
- Vynar, L.** (1974). Istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho i NTSh [Historical School of Mykhailo Hrushevskiy and National Academy of Sciences]. *Svoboda – Freedom*, 7, 2–3 [in Ukrainian].
- Vynar, L.** (1984). Mykhailo Hrushevskiy i zahalni zbory NTSh u 1913 rotsi [Mykhailo Hrushevskiy and the general assembly of the National Academy of Sciences in 1913]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian Historian*, 1–4, 64–81 [in Ukrainian].
- Gerych, Yu.** (1972). Do biohrafii M. Hrushevskoho (Deshcho pro konflikt v NTSh i pro «donos», yakoho ne bulo) [To the biography of M. Hrushevskiy (Something about the conflict in the NTSh and the «denunciation», which did not happen)]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian Historian*, 1–2, 66–84 [in Ukrainian].
- Dombrovskiy, O.** (1971). Vazhlyvyi vklad do doslidiv nad istoriieiu ukrainskoi nauky [An important contribution to research on the history of Ukrainian science]. *Svoboda – Freedom*, 90, 4 [in Ukrainian].

- Dombrovskiy, O.** (1974). Do pytannia ukraïnskoï istorychnoï shkoly v diiaspori [On the question of the Ukrainian historical school in the diaspora]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian Historian*, 4, 74–84 [in Ukrainian].
- Drazhevskia, L.** (1974). UVAN u ZSA u 100-richchia NTSh [UVAN in the USA on the 100th anniversary of the NTSh]. *Svoboda – Freedom*, 1, 2. [in Ukrainian].
- Zhukovskiy, A.** (1986). Mykhailo Hrushevskiy i zhurnal «Ukraina» [Mykhailo Hrushevskiy and the magazine «Ukraine»]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian Historian*, 1–2, 5–20 [in Ukrainian].
- Lentsyk, V.** (1984). Mykhailo Hrushevskiy v otsyntsi svoikh studentiv [Mykhailo Hrushevskiy in the assessment of his students]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian Historian*, 1–4, 123–131 [in Ukrainian].
- Lentsyk, V.** (1984a). NTSh – nekoronovana Akademiia nauk ukraïnskoho narodu [National Academy of Sciences is the uncrowned Academy of Sciences of the Ukrainian People]. *Svoboda – Freedom*, 108, 2, 6 [in Ukrainian].
- Pritsak, O.** (1973). *Chomu katedry ukraïnoznavstva v Harvardi? [Why departments of Ukrainian studies at Harvard?]*. Kembrydzh, Mass.: Fond Katedr Ukraïnoznavstva. [in Ukrainian].
- Telvak, V., & Pedych, V.** (2015). Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho: diaspornyï dyskurs [Mikhail Hrushevsky, Lviv History School: Diaspora Discourse]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Istorychni nauky» – Scientific notes of the Ostroh Academy National University. The «Historical Sciences» series*, 23, 94–102 [in Ukrainian].
- Telvak, V., & Pedych, V.** (2016). *Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho [Lviv historical school of Mykhailo Hrushevsky]*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Telvak, V., & Sabinskyi M.** (2022). «Boi za Hrushevskoho»: doba Ukraïnskoï revoliutsii v dyskusiïakh diaspornykh intelektualiv povoiennoho dvadtsiatylittia [«A Fight for Hrushevsky»: the era of the Ukrainian revolution in the discussions of diaspora intellectuals of the postwar years of XX century]. *Eminak – Eminak*, 1 (37), 100–109 [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2000). Vyvchennia istoriko-teoretychnoi spadshchyny Mykhaila Hrushevskoho v istoriografii ukraïnskoï diaspory (1939–1990 rr.) [Study of the historical and theoretical heritage of Mykhailo Hrushevsky in the historiography of the Ukrainian diaspora (1939–

- 1990)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna – Visnyk of the Lviv University. Historical Series.* 35–36, 354–366 [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2002). *Teoretyko-metodolohichni pidstavy istorychnykh pohliadiv Mykhaila Hrushevskoho (kinets XIX-pochatok XX stolittia) [Theoretical and methodological bases of historical views of Mykhailo Hrushevsky (end of the XIX–beginning of the XX century)]*. Drohobych: «Vymir» [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2006–2007). Problema «Franko-Hrushevskiyi» v ukrainskii istoriohrafii [The «Franko-Hrushevsky» problem in Ukrainian historiography]. *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian Historian*, 4 / 1–2, 183–199 [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2006–2007a). Retsenziia: Liubomyr Vynar. Mykhailo Hrushevskiyi i Naukove tovarystvo im. Shevchenka: 1892–1934 [Review: Lubomyr Vynar. Mykhailo Hrushevskiyi and the Scientific Society named after Shevchenko: 1892–1934] *Ukrainskyi istoryk – Ukrainian Historian*, 4 / 1–2, 372–376 [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2008). *Tvorcha spadshchyna Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykiv (kinets XIX – 30-ti roky XX stolittia) [Creative Heritage of Mykhailo Hrushevsky in judgements of his contemporaries (end XIX c. – 1930 s)]*. Kyiv –Drohobych [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2010). Hrushevskoznavstvo: metodolohichni problemy postupu [Hrushevsky studies: methodological problems of progress]. *Kraieznavstvo – Local history*, 3, 29–35 [in Ukrainian].
- Chubatyi, M.** (1971). *Ukrainska istorychna nauka (ii rozvytok ta dosiahnennia) [Ukrainian historical science (its development and achievements)]*. Filadelfiia: «Ameryka» [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 16.03.2023 р.
Стаття рекомендована до друку 17.04.2023 р.*